هۆشیاری خود/ خودی هۆشیار ... عەبدولموتەڵیب عەبدوڵڵا

(هۆشیاری) دەلالەت لە شت لەخۆگرتن دەکات، هیچ هۆشیارییەك بەبێ مەعریفە نییە، هەر چەند مرۆڤ زانیاری خۆی زۆتر پەرە پێبدات، ئەوەندە زۆتر هۆشیاری هەڵدەکشێ. کەواتە هۆشیاری وشەیەکە تەعبیر لە حاڵەتێکی عەقڵی دەکات، عەقڵێك کە لە حاڵەتی کرانەوە و دەرککردن و سنوربەزاندا بێت، عەقڵێك کە پەیوەندی راستەوخۆی بە ئەویدیکە و زمان و ژینگەی دەرەکییەوە دەکات، ئەو پەیوەندییەش لە رێگای هەر پێنج هەستەکانی مرۆڤەوە بە دەست دێت.

بە کورتی هۆشیاری مرۆڤ لە کۆی کرانەوەی فیکر و ئەزموون و رامان و تێگەیشتن و راڤەکردنەوە دێتە بەرهەم، کە لە بارەی من و ئەویدیکە و بیرەوەری و زمانەوەیە، یان ژینگە و دەوروبەرەوەیە. بەڵام مەدلولەکانی هۆشیاری بەپێی بوارەکان دەگۆڕێت، دەشێ تێگەیشتنمان بۆ هۆشیاری پۆلینی چوار جۆر بکەین: هۆشیاری هەڵەمەکی، یان لەخۆوە، ئەو هۆشیارییە بنەمایە بۆ هەڵسانمان بە چالاکییەکی دیاریکراوەوە بەبێ ئەوەی هیچ ئەرکێکی گەورەی فیکری گەرەك بێ، جگە لەوەش رێگامان لێ ناگرێ لەوەی بە کارێکی دیکەی فیکری هەڵبسین. هۆشیاری رامانئامێز (التأملی): ئەو هۆشیارییە پێچەوانەی هۆشیاری یەکەمە و پێویستی بە ئامادەیەکی فیکری و دەرککردن و یادەوەریی هەیە، رێگاشمان پێ نادات دەست بۆ هیچ چالاکیەکی دیکەی فیکری بەرین.

هۆشیاری پێشبینیکردن (الحدسی): ئەو هۆشیارییە وامان لێدەکات کتوپڕ و راستەوخۆ دەرك بە شتەکان بکەین، یان پەیوەندییان لەگەڵ دروست بکەین، یان بیانناسین، بۆ ئەوەی توانای بەڵگە هێنانەوەمان بە دەستەوە بێ. هۆشیاری ستانداری ئەخلاقی: ئەو هۆشیارەییە کە وامان لێدەکات فەرمانی پشتڕاست لە بارەی شتەکان و رەفتارەکان بدەین، جا چ قبوڵیان بکەین یان رەتیان بکەینەوە، بەڵام راستی و ناڕاستی ئەو فەرمانانە پشت بە یەقینە ئەخلاقیەکان دەبەستێت. پرسیاری بنەرەتی ئەوەیە: هۆشیاری خودی چۆن بە دەست دێت؟ هۆشیاری چۆن بەسەر دنیا و ئەویدیکە و زماندا دەکرێتەوە؟ سنورەکانی مەعریفە و سنورەکانی خودی کراوە کامەیە؟

هۆشیاری وەك بیرکردنەوە لە خود

هیگل پێیوایە مرۆڤ تاکە بوونەوەرێکە (خود)ی خۆی ئاگادار دەکاتەوە، بەو مانایەی کە بوونی لە بوونی شتە سروشتیەکان دەکات و بەو مانایەی کە بوونی خۆی بۆ خودی خۆیەتی. بەڵام شتەکانی دیکە یەك شێوە لە بوونیان هەیە. لەسەر ئەو بنەمایە لەسەر مرۆڤ پێویستە بەو شێوەیە بژی کە بۆ خۆی هەیە، چونکە هەمیشە مرۆڤ بە ئاراستەی دۆزێنەوە و ناسێنەوەی خودی خۆیەتی کاتێك راستەوخۆ دەیگاتێ و لە دەرەوە بۆی دەردەکەوێ! مرۆڤ لە رێگای لێکچوونی بە شتەکانی دەرەوە، خۆی دەناسێتەوە، بۆیە هەمیشە کار بۆ گۆڕینی شتەکانی دەرەوەی خۆی دەکات، چونکە دەیەوێت خودی خۆی ئەو کاتە ببینێ، کە بە شێوەیەکی بابەتیانە پراکتیزە دەبێ. بەڵام چۆن خود دەتوانێ نوێنەرایەتی خۆی بکات؟

دیکارت پێیوایە (گومان) تاکە رێگایە بۆ بە یەقین گەیشتن! ئەوە گومانە وامان لێدەکات دەوری خۆمان بدەین. دیکارت گومان لە هەموو شتێك دەکات، لەوانەش بوونی خۆی! بۆیە ناتوانێ بڵێ جەستە و دەروون هەمان خەسڵەتیان هەیە، بەڵام بە ئاشکرا جەخت لەوە دەکاتەوە کە ناتوانێ گومان لەوە بکات کە بیر دەکاتەوە، وەك چۆن بیرکردنەوە تاکە خەسڵەتێکە کە هەر لە سەرەتاوە لە گومان دوور ناکەوێتەوە. کەواتە دەشێ لە بیرکردنەوەوە دەرك بە سیفەتی پێشبینیکردنی بوونی (خود) بکەین، بەمجۆرە دیکارت توانی بڵێت: من بیر دەکەمەوە، کەواتە هەم. لێرەدا خود و بیرکردنەوە لێکدوور ناکەونەوە، ئەو کاتەی خود لە بیرکردنەوە دەوەستێ لە بوون دادەبڕێ.

بەڵام (هنری برگسۆن-Henri Bergson) رێژەییەکانی هۆشیاری رەتدەکاتەوە! لە دیدی ئەودا هۆشیاری ساتەوەختێکی هەستی نییە، کەڵ بە شتێکەوە بەند بێ، بەڵکو هۆشیاری درککردنی خود و شتەکانە لە بەردەوامی خۆیدا. هۆشیاری کرانەوەیە بەسەر ئێستا و رابردوو و داهاتوودا. بەمجۆرە هۆشیاری پارچە پارچە ناکرێ بۆ ساتەوەختی دیاریکراو، چونکە هەڵقوڵین و بەردەوامییە و جیاکردنەوەی نێوان ساتەوەختەکانی قوڕس دەکەوێتەوە. لەو خاڵەوە دەپرسین ئایا هۆشیاری دەکەوێتە دەرەوەی دنیا و ئەویدیکەوە؟

هۆشیاری کرانەوەیە بەسەر دنیا و ئەویدیکەدا

(ئیمانوێل کانت Immanuel Kant 1724-1804) هۆشیاری بۆ خود و مەعریفە لە یەکتر جیا دەکاتەوە. ئەو پێیوایە (هۆشیاری خود) بۆ خۆیەتی وەك بوونێکی ئەخلاقی، ئەوەش بە مانای هۆشیاری رەها بۆ شتەکان ناگەیەنێت (واتە ئێمە هۆشیارییەکی رەهامان بۆ شتەکان

نییە) ئەو قسە لە هۆشیارییەك دەكات، كە دەكەوێتە پێش ئەزموونەوە، قسەی لە هۆشیارییەکی ترانسدنتالیستی کرد، چونکە ئێمە شتەکان لە خودی خۆیان (نۆمینەکان) پشتگوێ دەخەین، بەمجۆرەش هۆشیارییمان بۆ شتەکان وەك هۆشیارییەکی رۆژەیی دەمێنێتەوە. بەڵام (هۆسرەل، ئەدمۆند Edmund Husserl 1859-1938) پێچەوانەی ئەوە قسە دەكات، پێیوایە هۆشیاری هەمیشە نیازئامێزە (هۆشیارییە بە شتێك). چەمکی هوشیاری لای هۆسرەل ئەوە دەگەیەنێت کە هەبوون و واتا پێکەوە گرێ دراون، چونکە نە شت بەبێ کەس بوونی هەیە و نە کەس بەبێ شت بوونی هەیە، شت و کەس لە راستیدا دوو رووی یەك دراون. رەنگە هۆشیاری خەیاڵکردن بێ، یان یادکردنەوە، یان بیرکردنەوەیەکی لۆژیکی.. بەڵام هەمیشە روو لە شتێکە، کە بیری لێدەکەینەوە. بەمجۆرە هۆشیاری خودی کرانەوەیە بەسەر خود لە رێگای نیازێکی دیاریکراوەوە، هۆشیاری دنیایی هۆشیارییەکی نیازخوازانەیە بۆ دنیا.

میرلۆپۆنتی هەوڵدەدات هۆشیاری لەو مەیلە فینۆمینۆلۆژیا دەربکات، دەڵێ هۆشیاری رێگا بۆ دنیا دەکاتەوە، تا چارەسەری ئەوانە بکات، کە لە رێگای ئەوەوە دەردەکەون: دنیا وەك ئەوەی لە خودی خۆیدایە هەموو ئاراستە و بزاوتەکانی رۆژەییە، شتێکە کە پێیوایە بوونی لەودا نییە. بەڵام خودی هۆشیار ناتوانێ-بەمجۆرە بۆ- ئەو کاتە نوێنەرایەتی ئاگایی خۆی دەکات کە دەکەوێتە نێو دنیاوە، لێرە پەیوەندییەکی دیالیکتیکی لەنێوان خود و دنیادا هەیە: چونکە بەبێ خود دنیا دەبێتە دنیایەکی بێ لا و بێ رەهەند، بەبێ دنیاش خود ناتوانێ خۆی بەرجەستە بکات. بەڵام ئایا رۆڵی ئەوانیدیکە لە هۆشیاری خود چییە؟ سارتەر دەڵێ ئەوانیدیکە وام لێدەکەن هۆشیاری خودی بە دەست بهێنم: من کاتێك تەنیا دەبم خودم دەخەمە لاوە و هیچ بیری لێناکەمەوە، بەڵام کاتێ بە چاو هەڵبڕینێك ئەوانیدیکە دەبینم تەماشام دەکەن، شەرم لەخۆم دەکەم، چونکە بۆم دەردەکەوێ کە لە چاوی ئەویدیکەوە تەماشای خۆم دەکەم. کەواتە تەماشاکردنی ئەوانیدیکە وام لێدەکات هۆشیاری خودی وەك شتێ لە دەرەوەی خۆم بە دەست بهێنم. هەر ئەویدیکە دەبێتە ناوەندێك بۆ بە بابەتکردنی خودی خۆم. بەمجۆرە ئەویدیکە ئەو بوونە بنەڕەتییە کە وام لێدەکات خودی خۆم بکەمە بابەتێك بۆ هۆشیاری.

سنورەکانی هۆشیاری

نابێ لە بیرمان بچێ کە کۆی ئەو چارەسەرییانەی بیریاران و فەیلەسوفان بۆ ئیشکالیەتی هۆشیاری بە ئەنجامی دەگەیەنن، هۆشیاری

بە ساتەوەختی مێژووییەوە بەند دەکەن، هۆشیاری بە ئەزموونەوە دەلکێنن، هۆشیاری رەنگدانەوەی ئاستی مەعریفی و نیگەرانی مرۆکانە، لەو لۆژیکەوە قسەکردنیان لەسەر سنورەکانی هۆشیاری جۆراوجۆر دەکەوێتەوە.

بۆ نموونە کارڵ مارکس هۆشیاری بەو سەرخانە (البناو الفوقی) دادەنێ کە کۆی چالاکییە مرۆییەکان دەیخەنەوە، وای بۆ دەچێ کە بە هیچ شێوەیەك ناتوانین لە دەرەوەی بارودۆخی کۆمەڵایەتی و دواتر پەیوەندییەکانی بەرهەمهێنانەوە نوێنەرایەتی هۆشیاری بکەین. خەڵك لە دەرەوەی ویستی خۆیان دەکەونە نێو پەیوەندییە دیاریکراوەکانی بەرهەمهێنانەوە، ئیتر لەوێوە پلەی هۆشیاری جیاواز دێتە ئاراوە. هەر لەو لۆژیکەوە مارکس دەڵێ: هۆشیاری (بوون)ی خەڵکی دیاری ناکات، بەڵکو ئەوە (بوونی کۆمەڵایەتی)یە هۆشیارییان دیاری دەکات. لای مارکس هۆشیاری رەنگدانەوەی سلبیانەی واقیع نییە، چونکە بڕوای بەو پەیوەندییە دیالیکتیکیە هەیە، کە دەکەوێتە نێوانیانەوە: دەشێ هۆشیاری (هۆشیاری دروست) کار لە واقیع بکات، یان بەشداری لە گۆڕینی واقیعدا دەکات، یان بەشداری لە چەسپاندن و پیرۆزیدا بکات (نەك هۆشیاری ساختە). کەچی (نیچە، فریدرچ ڤیلهیلم Friedrich Wilhelm Nietzsche 1844-1900) پێیوایە دەشێ مرۆڤ ژیان بە سەربەخۆیی و بەبێ هۆشیارییەکی تەواو بەسەر بەرێت. ئەگەر ژیانی مرۆڤ قابیلی لەناوچوون بێت، بەو مانایەی ململانێ لە پێناو مانەوە سنورەکانی دیاری دەکات، کەواتە مرۆڤ ناچارە بە وشە تەعبیر لە خۆی بکات، لەوێشەوە گەشەکردنی زمان و گەشەکردنی هۆشیاری بەیەکەوە پەیوەست دەبن.

بەمجۆرە مرۆڤ کۆمەڵێك وەهم بۆ خۆی هەڵدەبەستێ بە بڕیەی حەقیقەت دەینەخشێنێ (وەك ئەرك، لێپرسراویەتی، ئازادی....هتد) هەموو ئەو حەقیقەتانە لە بنەڕەتدا جگە لە کۆمەڵێك وەهمی لەبیرکراو شتێکی دیکە نیین. بەڵام فرۆید بە شێوەیەکی زۆر جیاواز تەماشای ژیانمان دەکات. ژیانی مرۆیی لای ئەو لە چیایی سەهۆڵی (iceberg) دەچێ (ئەوەی کە دیارە زۆر لەوە کەمترە کە شاردراوەیە- پانتاییەکانی نەست زۆر لە پانتاییەکانی هەست بەرفرەوانترەێ) بۆیە ئێمە زۆر هەڵەین، ئەگەر تەواوی رەفتارەکانمان بە هۆشیارییەوە گرێ بدەین، چونکە هەموو ئەو کردانەی کە دەکەونە نێو هۆشیارییەوە، نە بە یەکەوە بەندن و نە قابیلی تێگەیشتنن، بەڵام ئەگەر ناچار بین و بڵێین هەر دەبێ لە رێگای هۆشیارییەوە حاڵی بین، ئەوە لە بەشێکی زۆری رەفتارەکانمان ناگەین، تەنها ئەو کاتە نەبێت کە بۆ لایەنێکی

بنە□ەتی دەروونیمان دەگە□□ینەوە، ئەویش نەستە، ناه□شیاریە.

بەمج□رە دەتوانین ب□□ین مر□ڤ ژیان□کی ئاو□تە دەژی، چونکە هەر یەك لە ه□شیاری و ناه□شیاری ر□□□کی س□نترالیزمی ت□دا دەگ□□ن. ئەگەر ناه□شیاری ب□ ز□ر□ك لە رەفتارە بە تایبەتی لادەرەکان، نەخ□شە دەگمەنەکان زەروری ب□، ئەگەر نەست بەش□کی گەورەی پانتاییەکانی ژیانی مر□ڤی لەخ□ گرتب□، ئەوە بە دیوەکەی دیکە ناش□ لەبیرمان بچ□ کە ژیانی مر□یی ئازادی و ویست و ل□پرسراویەتییە، بەو مانایەش دەش□ مر□ڤ لە ر□گای بەش□ك لە ه□شیارییەوە رەفتارەکانی خ□ی هە□بژ□ر□ت.